

Memorialistica de exil - pledoarie pentru o perspectivă duală: trans-și paraliterară

Drd. Florina Ioana VANDICI (MITITEAN)
Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu

Abstract: *Admitted as transliteration, the memorial of exile makes possible, through the area of "absolute transparency" in which it is placed, the paraliterary communication between the "flow of information" that crosses the outer world (History) and the "flow of consciousness" that crosses the inner universe (the Inner Self) of the writer-memorialist. As we will find it in the memorialistic corpus of writers exiled in the Romanesque perimeter, the memorialistic writing is, equally, a transliterary and paraliterary phenomenon, an aesthetic and more than aesthetic one, a writing that does not eliminate from the equation the fictional criterion it proposes to complete and balance, restoring the permanent and fundamental relationship between the "proximate gender" and the "specific difference", between the canonical and the non-canonical, between the minor and the major. Convinced that elements of paraliterarity are infused in the mass of current literature, we advocate the approach of exile memorialism as a transliterary form, a way that "stabilizes" axiomatically, on the allegation of discontinuity that literary reality is a palimpsest construct, in the sense that each level of literature is dependent on its own fictional laws. Therefore, the case of this hybridized type of literature confirms that the judgment of "artistic taste" proves to be a deeply subjective, spontaneous one, based on relative arguments and prejudices / preconceptions, conventions / canons bearing dogmatic and repressive landmarks in terms of aesthetic value.*

Keywords: *memorial of exile, condition of literature, transliteration, hybrid literature, paraliterature, multidisciplinary, fictional.*

Ca formă particulară, cu un desemn naratologic bine conturat, memorialistica de exil este considerată o scriere literară subiectivă, angajată tensional între cartografierea identității auctoriale și orgoliul reconstrucției veridice, dependentă de capacitatea de stocare, redare și prelucrare a memoriei pe diverse paliere ale „timpului trăit” (amintiri, varii evenimente din experiența exilului etc.). Departajarea se fundamentează pe relevarea caracterului retrospectiv al celor relatate, luându-se în calcul, pe lângă efectele paraliterare și poziționarea transliterară a memorialisticii de exil, ca scriere *peste, dincolo de* granița dintre „vechea literatură” și cea subiectivă (confesivă), cu unele transgresiuni în imagologie, sociologie, politologie, istorie ș.a. sau balansări între ficțional și nonficțional. Convinși că elemente ale paraliterarității sunt infuze în

masa literaturii curente, pledăm pentru abordarea memorialisticii de exil ca o formă transliterară, modalitate care se „înstatornicește”, axiomatic, pe alegația discontinuității potrivit căreia realitatea literară este un construct palimpsestic, în sensul că fiecare nivel de literaritate este dependent de legi ficționale proprii. Cu mențiunea că, în anumite condiții, o scriere poate glisa din literar în paraliterar și invers, ceea ce conduce la convicțiunea că, din perspectivă cuantică, memorialistica de exil se prezintă ca un agregat narativ alcătuit din mai multe „molecule” -ficționale și nonficționale, literare și paraliterare- inseparabile, care interacționează independent de formula narativă ce le evidențiază explozia sau imersiunea spre a le asigura fuziunea.

Prin urmare, „cotele” memorialisticii diferă prin legile ficționale și factuale (nonficționale) ce guvernează trecerea dintre literar și paraliterar, fapt ce ne determină să le abordăm cu unități de măsură specifice transliterarității. Fără a pierde însă, din vedere, realitatea potrivit căreia memoriile, autobiografiile, jurnalele, epistolarele etc. aparțin unuia și aceluiași nivel de *literaritate*, care poate avea însă, în structura sa, mai multe stadii de *literaturitate*. Aceasta nu implică supoziția că refuzăm a înțelege memorialistica de exil, ca un construct literar ideatic, în măsură a rezista experiențelor, reprezentărilor, descrierilor, imaginilor sau formalizărilor noastre intermediar-estetice. Discontinuitatea, pentru care pledăm, implică existența, *între* faliile memorialisticii și *dincolo de ele*, a unei zone de „non-rezistență” (acceptată de Eugen Simion ca spațiu de toleranță, „de ficționalitate a non-ficțiunii”¹) care nu poate fi cuprinsă, în totalitate, de experiențele sau formalizările noastre despre relația Sinelui cu Istoria și Lumea.

Considerăm că este în joc literatură aflată într-o zonă *marginală*, de *transparență literară*, care face posibilă transluciditatea fluxului narativ – amalgamat ficțional și factual- ce traversează toate nivelurile de scriere memorialistică -de la cel mnezic, la cel anamnezic- asigurându-le coerența și autoconsistența, în sensul că fiecare nivel de literaritate este ceea ce este datorită și celorlalte stadii existente în arhitextul paraliteraturii. „Arhitextul”, în varianta propusă de Gérard Genette, este „omniprezent”: „deasupra, dedesubt, în jurul textului, care nu-și țese pânza decât agățând-o, ici-colo, de această rețea de arhitextură”². Această ubicuitate generică îl va convinge pe G. Genette să depășească departajările propuse de genologie (Van Tieghem), sau de către teoria modurilor, a figurilor (de teoria genurilor în varinata clasică) și să avanseze

¹ Eugen Simion (2018). *Ficțiunea jurnalului intim* (Vol I-III). București: Editura Tracus Arte, 2018.

² Gérard Genette (1979; 1991). *Introducere în arhitext. Ficțiune și dicțiune*. București: Editura Univers, 1994, p. 83.

plasarea în „figurologie”. Într-o adaptare a teoriei transdisciplinarității³ la domeniul paraliteraturii, memorialistica poate fi acceptată ca realitate artistică „intergenerică”, manifestă ficțional și non-ficțional. Perspectiva pluristratificată asupra Literaturii (sau, în varianta lui Adrian Marino, „heteronomică”, extensivă) implică existența unor straturi de discontinuitate care separă, în mod ritos, fiecare nivel de *literaritate* de cel imediat anterior, respectiv următor. „Saltul” paraliterar, de pe/din treapta *literarității* pe cea/în a *literaturității* este posibil doar prin mijlocirea „terțului”, fie acesta „ascuns”⁴ ori „inclus”⁵ care, în cazul memorialisticii de exil, joacă un rol vital în interacțiunea dintre „pactul autobiografic” (al scriptorului cu sine) și „pactul veridic” (al autorului cu Istoria), arbitrând echilibrul instabil între „ficționalitate” și „nonficționalitate”.

Drept urmare, memorialistica de exil va fi percepută (în varianta propusă de noi) transgresiv, *dincolo de* „ansamblul” nivelurilor de ficționalitate și aria complementară de „non-rezistență” și/sau paraliterar, *între* subiectul memorialistic, acceptat ca „ansamblul” nivelurilor de percepție ale Istoriei și „zona complementară de non-rezistență”, relativizând astfel „non-contradicția”. Potrivit unei atari logici condiționale, ficțiunea și nonficțiunea au proprietatea de a se actualiza și potențializa periodic astfel încât actualizarea uneia condiționează, indispensabil, potențializarea celeilalte.

Admisă ca transliteratură, memorialistica de exil face posibilă, prin zona de „transparență absolută” în care este plasată, comunicarea paraliterară între „fluxul de informație”, ce străbate lumea exterioară (Istoria) și „fluxul de conștiință” care traversează universul interior (Sinele) al scriptorului-memorialist. Așa cum o vom regăsi în corpusul memorialistic al scriitorilor exilați în perimetrul romanic, scrierea memorialistică este, în egală măsură, un fenomen transliterar și paraliterar, estetic și maimultdecâtestetic, o scriere ce nu elimină din ecuație criteriul beletristic, pe care își propune să îl completeze și echilibreze, refăcând raportul permenent și fundamental dintre „genul proxim” și „diferența specifică”, canonic și necanonic, minor și major.

Epistemologic, pledăm pentru acceptarea „complexității” paraliterare a memorialisticii, acceptate ca fenomen transliterar, potrivit căruia Literatura este o realitate din ce în ce mai complexă, iar modul nostru de a o înțelege și de a o

³ Basarab Nicolescu (1996). *Transdisciplinaritatea. Manifest*. Iași: Editura Polirom, 1999.

⁴ Basarab Nicolescu. „Terțul ascuns – considerații metodologice”. În „Convorbiri Literare”, iulie, 2016, p. 32-37.

⁵ Stéphane Lupasco (1947). *Logica dinamică a contradictoriului*. București: Editura Politică, 1982; Ștefan Lupașcu (1951). *Principiul antagonismului și logica energiei*. Iași: Editura „Ștefan Lupașcu”, 2000.

decoda nu este întotdeauna adecvat avalanșei de informații derutante și de perspective contradictorii, cărora suntem obligați să le facem față.

Oricum, acceptarea generică și abordarea disciplinară a Literaturii, în varianta în care fiecare domeniu -fie naratologie, stilistică, retorică ori semiotică, poetică ș.a.m.d.- își revendică un singur nivel de literaritate, pentru care își formulează propriile legi, norme, nu face decât să îngusteze teritoriul de manevră al literarității și să complice unghiurile literarității, strângulând sau dilatând dinamica „punctelor de vedere”. Prin urmare, cazul acestui tip hibridizat de literatură confirmă că judecata de „gust artistic” se dovedește a fi una profund subiectivă, spontană, bazată pe argumente relative și prejudecăți/ preconcepte, convenții/canoane purtătoare a unor repere dogmatice și represive în planul valorii estetice.

Să nu uităm că G. Genette vedea în *arhitextualitate* „acea relație de includere care unește fiecare text cu diversele tipuri de limbaj de care aparține”. În detaliile menționate de Ion Pop -în prefața la volumul *Introducere în arhitext. Ficțiune și dicțiune* (1994)- se aduce în discuție aliajul generic, sud(t)ura dintre genuri și „determinările lor tematice, modale, formale”. De altfel, în „preambulul” sintezei consacrate palimpsestului⁶, Gérard Genette, considera că, alături de „intertextualitate”, „paratextualitate”, „metatextualitate”, „hipertextualitate”, arhitextualitatea participă la conturarea spațiului cuprinzător al „transtextualității” sau „transcendenței textuale”.

Se observă astfel că, „arhitextualitatea” ar fi „tipul cel mai abstract și mai implicit”, în măsură a acoperi „percepția generică” a unui text sau a altuia, „ansamblul de categorii generale, sau transcendente – tipuri de limbaj, moduri de enunțare, genuri literare etc.– de care aparține fiecare text singular”⁷.

În concluzie, plasarea memorialisticii de exil în aria de acțiune a transliterarității se întemeiază pe ceea ce Gh. Manolache (2005) considera drept acceptare a „plurarității complexe”, a *transtextualității* (în variantă genetteiană), așa cum este ea relevantă, paraliterar, de recesivitatea ecuației dintre *literaritate-literaturitate*⁸.

Memorialistica de exil – opțiuni intergenerice și hibride

Exegezele, mai vechi sau mai noi, consacrate memorialisticii, nu fac trimitere concretă la opțiunea transliterară, pentru care pledăm, abordând acest

⁶Gérard Genette (1982). *Palimpsestes: la littérature au second degré*. Paris: Éditions du Seuil, 1982.

⁷ Gérard Genette (1979; 1991). *Introducere în arhitext. Ficțiune și dicțiune*. București: Editura Univers, 1994, p.7; 11.

⁸ Gheorghe Manolache (2005). *Literatura de grad secund*. Sibiu : Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, 2005.

tip particular de literatură, de regulă, printr-o grilă *mono-*, *inter-* sau pluridisciplinară. Apare, astfel, riscul ca scrierile memorialistice de exil să fie deformate printr-o serie de confuzii și reducionisme, remarcate atât la nivelul exegeticii tradiționaliste, cât și la cel al hermenuticii ultraspecializate. Cauzele sunt multiple și se pot sistematiza, localizându-le în transferul interdisciplinar de metode dintr-o disciplină (poetică, semiotică, naratologie, stilistică, retorică etc.) într-alta, fapt ce multiplică –în mod nejustificat- granițele pe care transliteraritatea, evitând blocajul, le transgresează în căutarea, sau, după caz, crearea unor „punți de legătură” care să facă posibilă dezvoltarea pe verticală a faptului/fenomenului literar⁹.

În ceea ce privește, perspectiva pluridisciplinară asupra memorialisticii, ea privește studiul unui „obiect” al unei singure discipline -exilul, în cazul de față- de către mai multe discipline în același timp: istoria, sociologia, politologia, culturologia, imagologia etc. Cercetarea pluridisciplinară asupra memorialisticii de exil aduce „un plus” literaturii sau istoriei, dar acest „plus” este arondat în serviciul exclusiv al acelei discipline pe care o considerăm fundamentală în cazul memorialisticii scriitorilor români exilați în spațiul romanic.

În opțiunea lui Basarab Nicolescu, cunoașterea transdisciplinară fiind, cu adevărat, o „cunoaștere a terțului”, o „cunoaștere a legăturilor dintre diferitele domenii ale cunoașterii, dintre fapte și dintre ființele umane”, generează un nou sistem de valori ce corespund unei cunoașteri *in vivo*, centrată pe „corespondența dintre lumea exterioară a Obiectului și lumea interioară a Subiectului”.

Interesați fiind de ceea ce se află *între* și *dincolo de* „discipline” și „sub-discipline”/ domenii, fără a ignora ceea ce se află *înăuntrul* Literaturii și al Istoriei, promovăm, prin intermedierea memorialisticii de exil, o dinamică a coerenței tuturor nivelurilor de realitate ficțională și non-ficțională, sesizabilă în parametrii de funcționare a transliteraturii, respectiv paraliteraturii. Ne aflăm, așadar, în fața unui fenomen extensiv de literatură, predispus la alianțe și divorțuri tematice, semantice, generice etc.

Așa cum o prefigurăm, caracteristica de fond a transliterarității constă în „transgresarea dualității” care opune cuplurile binare: ficțiune-realitate, tranzitivitate-reflexivitate, subiectivitate –obiectivitate ș.a.m.d.

Teoreticienii interesați de statutul canonic al genului (Mircea Angheliescu, Silviu Iosifescu, Paul Cornea ș.a.) alături de cei specializați, pragmatici¹⁰ iau în calcul, pe de o parte, ecuația dintre tipul (tematica), domeniul și gradul de expresivitate ale scrierilor memorialistice iar pe de altă parte, nu pierd din

⁹ Gheorghe Manolache (2005). *Literatura de grad secund*. Sibiu: Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, 2005.

¹⁰ Răzvan Săftoiu. (2009). *Discursul fatic. Un ritual interacțional*. București: Editura Universității din București, 2009.

vedere, nici relația fatică vizând un tip particular de comunicare confidențial-retrospectivă.

În lumina unor atari abordări, memorialistica de exil se relevă ca o partitură autoreferențială, cu antenele calibrate pe reculul în posteritate, ca „regat al memoriei” în care obiectul discursului se concentrează pe contextul cultural-istoric pe care îl traversează scriptorul memorialist. Cu aceeași îndreptățire se pot lua în calcul și tentativele de ficționalizare a „non-ficțiunii” prin recursul la ritualul interacțional auctor-interlocutor din epistolar sau diversitatea solilocviului transmis în paginile de jurnal.

Așa după cum se poate constata, sunt convocate răspunsuri variate cu privire la estimarea generică a memorialisticii. Prin urmare, există posibilitatea de acceptare a memorialisticii (de exil, de detenție, de călătorie, de război ș.a.m.d.) ca un gen de scrieri preponderent-literare, marcat de „expresivizarea” formelor de narațiune -factuală și/sau ficțională- ori ca gen transliterar, funcționând intergeneric după principiul „hibridului literar”. Această formă hibridizată, paraliterară este capabilă să genereze articulații transliterare într-o realitate culturală rizomică în care imaginarul interferează cu ficționalul și factualul într-o variantă aglutina(n)tă oferită de literatură, istorie, culturologie, sociologie, politologie etc.

Referitor la capacitatea paraliterară a memoriilor de exil de a încorpora elemente de literaritate, de la cele ce țin de imaginație, fantezie la cele ce evaziune, imitație sau de ficționalizare a realității, se cuvine să precizăm că o atare dimensiune se intersectează cu transliterarea generând o altă concepție despre literatură ca formă de recuperare și prelucrare/ forjare a memoriei.

În abordarea conceptului de memorialistică, Ion Manolescu, spre exemplu, nu refuză în mod categoric, departajarea generic-didacticistă a literaturii în cele trei „genuri” clasice: epic, liric și dramatic¹¹, precizând că se poate opera însă, și cu un alt tip de ierarhizare genologică, acomodată noilor „exigențe teoretice” fundamentate de Gérard Genette, Jean-Marie Schaeffer, Tzvetan Todorov ș.a.¹² Inspirându-se, mai cu seamă, din departajările pe care Tzvetan Todorov le realizează între *tip* („type”) și *gen* („genre”) sau bazându-se pe arbitrajul lui Gérard Genette între *ficțiune* („fiction”) și *dicțiune* („diction”), Ion Manolescu apreciază că, în varianta pe care ne-o propune, se cuvine a fi luat

¹¹ Ion Manolescu (1996). *Literatura memorialistică*. București: Editura Humanitas, 1996.

¹² Gérard Genette (1994). *Introducere în arhitect. Ficțiune și dicțiune*. București: Editura Univers, 1994; cord. Oswald Ducrot, J.-M. Schaeffer (1996). „Genuri literare” (J.-M.S), în *Noul dicționar enciclopedic al științelor limbajului*. București: Editura Babel, 1996, p.403-411; Tzvetan Todorov (1973). cap. „Genurile literare” în *Introducere în literatura fantastică*. București: Editura Univers, 1973; Oswald Ducrot-Tzvetan Todorov (1972). „Histoire de la littérature” (T. T.,p. 188-193); „Genres littéraires” (T. T., 193-202). *Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*. Paris: Éditions du Seuil, 1972.

în calcul atât „gradul de «ficționalitate» și de «literaturitate» al textelor”, precum și ecartul dintre acestea.

Prin urmare, Ion Manolescu propune o depatajare generală a literaturii în: „literatură de ficțiune”, „toujours littéraire” (cum ar spune G. Genette), constituită din tipuri reprezentative (poezie, proza scurtă, roman ș.a.) și „literatură de întrebuințare”, „littérarité précaire” aproximată de G. Genette, ca o variantă a povestirii factuale, „récit factuel”. Sau, în siajul chestiunii de care ne ocupăm, de memorialistică a exilului.

Mai reținem faptul că, în opțiunea lui Roman Jakobson¹³, alături de „lume, destinatar și destinatar (locutor)”, dimensiunea „fatică”, tranzitivă, cu tentă „informativă” și „persuasivă”- recunoscută, în cazul de față, ca marcă a memoriilor, autobiografiei, epistolarului - poate fi lesne transbordată de pe lina centrală a „literaturității” pe terenul dicțiunii („terrain de la diction”).

După cum se poate observa, intervine în ecuație abaterea („para”-/„trans”literaritatea) percepută de Tz. Todorov, ca fenomen generat de probabilitatea existenței unor forme literare rebele (jurnalul, memoriile, scrisorile literare, autobiografiile etc.) care nu se mai supun regulilor genului, „l'œuvre n'obéit pas aux règles du genre” (Tz. Todorov) și, ca urmare, putem asista la o „infrațiune generică”¹⁴. În baza liberei judecăți estetice -librejugement esthétique”- (Tz. Todorov), se conturează ideea că aceste forme, aflate à côté de / „între”/ „alături de” *ficțiune* și *dicțiune* („fiction et diction”), pot fi prezente, totuși, în arhitectul literar, așa cum este el patentat de Gérard Genette.

Așadar, Ion Manolescu pledează pentru forme și tipuri specifice „zonei centrale” a ficționalității și literaturității și, după caz, pentru „literaritatea precară” - „littérarité précaire”- (G. Genette) din spațiul secund, „incert și lax”, situat cumva între cele două „domenii”. Este vorba despre un echivalent al ideii de metisaj literar, de „genre mélangé ou mixte”¹⁵, mixaj pe care Ion Manolescu, Andreea Mironescu, Lăcrămioara Petrescu *et. al.* îl consideră „hibrid” literar.

Atari forme textuale „non-ficționale” și, prin extensie, „non-literare” (jurnale, memorii, epistoale etc.), estimate de Andreea Mironescu a fi hibride, ar manifesta „nu doar un puternic caracter transgeneric și transestetic, ci și unul transdisciplinar”¹⁶, paraliterar. Se poate observa că formele hibride sunt preferate celor de „gen”/„sub-gen”¹⁷ pe motiv că extinderea perspectivei darwiniste asupra

¹³ Roman Jakobson (1963). *Essais de linguistique générale*. (Traduit et préface par Nicolas Ruwet) Paris : Minuit, 1963.

¹⁴ Tzvetan Todorov (1972), „L'infraction aux règles du genre”, Tz. T.(1972). *Op. cit.*, p.195-196.

¹⁵ *Ibidem*

¹⁶ Andreea Mironescu (2018). „Extinderea domeniului literaturii. Integrarea formelor hibride în istoria literară românească”. În „Philologica Jassyensia”, an XIV, nr.2 (28), 2018, p.71.

¹⁷ (2.) ♦ „Diviziune obținută prin clasificarea creațiilor artistice după formă, stil, temă. ♦ Fiecare dintre diviziunile fundamentale în care se împart operele literare și care cuprind creațiile

literaturii¹⁸ ar putea restrânge libertatea de manevră și evoluție a „speciilor”, cuprinse în istoriile tradiționaliste ale literaturii la capitolul „subdiviziuni ale genului”¹⁹.

În siajul emergenței noilor forme de „literaturizare”, al manipulării „trăsăturilor pertinente ale genului” și al multiplicării „speciilor textuale”, memorialistica se pliază pe opțiunea intergenerică, girată de „amestecul de forme și caracteristici nespecifice unei clase logice sau analogice”, care grupează texte de același „tip”. Spre exemplu, în varianta pentru care optează Lăcrămioara Petrescu, „intergenul” răspunde „noțional, realității operei care se situează, voit, în afara unor tipare recognoscibile”, validate de „istoria literară a genului și a speciilor asociate”²⁰.

O primă constatare semnalează că, în cazul teoriei, criticii și istoriei literaturii românești, există, în egală măsură, perspective „tari” asupra fenomenului memorialistic, orientări care, în marea lor majoritate, pot fi regăsite în studii convenționaliste referitoare la memorialistică- de la cele ale lui Al. Săndulescu, G.C. Ursu, Marian Popa la cele ale lui Mircea Angheliescu sau Florin Faifer-, cu toate interesate de forme universale, logice și atemporale, independente de contextul evolutiv. După cum se pot regăsi și suficiente puncte de vedere din raza de acțiune a relativismului estetic, de o evidentă „slăbiciune metodologică a subiectului față de obiect”, cum sunt cele ale lui Ion Manolescu, Ruxandra Cesereanu, Lăcrămioara Petrescu, Andreea Mironescu, Iuliana-Ruxandra Petrinca ș.a.

Ambele orizonturi teoretice se raportează la sintagme consacrate, cum ar fi „literatura de frontieră” (Silvian Iosifescu)²¹ și „genurile biograficului” (Eugen Simion)²², „paraliteratură” (Adrian Marino)²³, perspective care au câștigat, cu această ocazie, în stabilitate și pertinență.

asemănătoare prin modul de a reprezenta realitatea. *Genul epic. Genul liric. Genul dramatic. Genul oratoric*”. Academia Română Institutul de Lingvistică ”Iorgu Iordan - Al. Rosetti”(2016). *Dictionarul explicativ al limbii romane* (ediția III-a). București: Editura Academiei, 2016

¹⁸ Teodora Dumitru (2013). *SINDROMUL EVOLUȚIONIST. Teoria genurilor, tradiția gândirii categoriale și conceptul de evoluție a literaturii în critica și istoria literară românească din prima jumătate a secolului al XX-lea*. București: Editura Muzeul Literaturii Române, 2013 .

¹⁹ specie literară = categorie de opere literare, grupate după criterii unitare, tematice sau formale, subordonată genului”. Academia Română Institutul de Lingvistică ”Iorgu Iordan - Al. Rosetti”(2016). *Dictionarul explicativ al limbii romane* (ediția III-a). București: Editura Academiei, 2016

²⁰ Lăcrămioara Petrescu (2006). „Interferențe generice”. În „Philologica Jassyensia”, An II, Nr. 2, 2006, p. 115-117.

²¹ Silvian Iosifescu (1969). *Literatura de frontieră*. București: Editura: Enciclopedică Română, ediția II-a revăzută, 1971.

²² Eugen Simion (2002). *Genurile biograficului*. București: Editura Univers Enciclopedic, 2002.

²³ Adrian Marino. *Biografia ideii de literatură*. Vol. 5 Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1998.

Sivian Iosifescu distinge, în cadrul literaturii memorialistice, prezența a două „genuri”: pe de o parte, „literatura mărturisirilor”, în a cărei componență întâlnim „specii” ca memorii, amintiri, corespondență, jurnalul intim, confesiuni etc. și, pe de altă parte, „literatura de călătorie”, cu „speciile” aferente obiectului: jurnal de bord, note de drum ș.a.

Raportându-se la „pactul autobiografic”²⁴, Eugen Simion ia în calcul identitatea dintre autor, narator și personaj considerând că, în cazul genului memorialistic, se poate opera distincția necesară și suficientă între „memorii”, unde „prevalează pactul cu istoria” și „autobiografie”, în care predomină „pactul autorului cu sine”, situație în care istoria, lumea sunt cele care stabilesc diferența.

În lumina unei atari opțiuni, se va putea observa că, referitor la cazul particular al memorialisticii de exil, în varianta realizată de Mircea Eliade, Vintilă Horia, Alexandru Ciorănescu, Alexandru Busuioceanu, Martha Bibescu, Monica Lovinescu, Aron Cotruș ș.a., memorialistul se proiectează în fața istoriei, relatând și reinterpretând episoade și evenimente culturale și/sau politico-istorice al căror „actor” acreditat și „martor” creditabil a fost într-o anumită perioadă istoric determinată. Astfel, faptele consemnate, de scriitorii mai sus-menționați, în memorii, jurnale, epistolare sunt retrăite “après coup”, cu precizarea că istoria constituie, de această dată, „rama” acestor „acte (evenimente) ale interiorității” și nu obiectul²⁵ lor propriu-zis.

În măsura în care, pe axa unei hermenutici tradiționaliste, memoriile, autobiografia, jurnalul, epistolarul ș.a. sunt admise ca eşantioane textuale paraliterare, aflate la frontiera dintre literatură, istorie și lume, memorialistica de exil aderă la poetica „genului subiectiv”, dezvăluindu-și dubla valență: literară și factuală. Situație în care, rezistența, implicată de „nivelurile de realitate” ale memoriilor, este legată de configurația spațiului cultural romanic, în care s-a constituit memorialistica de exil a scriitorilor români, de metisajul experiențelor culturale și al practicilor literare pe care aceștia le-au traversat precum și de evenimentele istorice, care le-au marcat viața. O altă observație se concentrează în jurul abordării neconvenționale a raporturilor literarului cu nonliterarul, „literatura de frontieră”/paraliteratura în ansamblul ei, favorizând o perspectivă intergenerică, în lumina căreia „hibridizarea genurilor” constituie un „primum movens” în heteronomia ideii de literatură. În acest context, Lăcrămioara Petrescu pledează pentru ipoteza potrivit căreia „sistemul normelor generice” s-a dovedit a fi unul „deschis”.

²⁴ Phillipe Lejeune (2000). *Pactul autobiografic*. București: Editura Univers, 2000.

²⁵ Eugen Simion (1997). *Timpul trăirii, timpul mărturisirii... Jurnal parizian*. București: Editura Cartea Românească, 1977.

Faptul „implică” o „varietate aleatorie” a expresiilor artistice individuale, în măsură să ateste presupuziția cu privire la necesitatea unui „spațiu dual”²⁶ -în același timp experimental și tradițional- guvernat de „constrângeri esențiale”, „nedialectice”. Convinsă că „regulile jocului estetic” sunt cele care „modelează” manifestarea insolită a „naturii creatoare” și că o atare experiență are mai puțină importanță în condițiile în care indicatorii, după care literaritatea este „urmărită” și/sau, după caz, trecută cu vederea, sunt respectați ai domnului. Aceasta ar conduce la presupuziția că, o astfel de „alegere” nu ar fi în măsură să „afecteze sensul normativ al formei literare implicate: genul”²⁷; în cazul memorialisticii de exil, existența formelor hibride presupunând o „conștiință generică” suficient accentuată.

În varianta pentru care optează Gérard Genette (2002)²⁸, o asemenea „relativitate generică” se suprapune „relativismului valorii estetice”, mixate cu opțiunea pentru o „clasă logică” sau o „grupare analogică de texte”, pe care conștiința „auctorială” și/sau cea „lectorială” le recunoaște drept „genuri”²⁹. Chestiunea „diferenței” se regăsește și în varianta propusă de Alastair Fowler (1982)³⁰ axată pe observarea și cartografierea transformărilor generice, pe efectele hibridizării, în cele din urmă.

Teoreticienii contemporani tind să descrie genurile și în funcție de „asemănările de familie” ale unor texte, chiar dacă David Lodge (1990)³¹, spre exemplu, este convins că „nicio alegere a unui text, în scop ilustrativ”, nu este atât de „inocentă” pe cât se pretinde sau pare că este. La mijloc se află o relație triunghiulară, bine statuată, între „conectarea” textului, a producătorilor și a interpreților, „genurile”, oferind, între altele, „cadrele” în care sunt elaborate și interpretate textele. Alastair Fowler (1989) sugerează că „fără codurile convenite de gen” -referențiale, conative, expresive, metalingvistice, poetice, fatice-, „comunicarea este imposibilă”³². Reținem că astfel de abordări subminează definiția genurilor ca „tipuri pur textuale” excluzând orice referință chiar și

²⁶ Gheorghe Manolache (2004). *Regula lui doi (registre duale în dezvoltarea postmodernismului românesc)*. Sibiu: Editura Universității „Lucian Blaga”, din Sibiu, 2004.

²⁷ Lăcrămioara Petrescu, *art. cit.*, p. 116.

²⁸ Gérard Genette (2002). *Des oeuvres et des genres, Figures V*. Paris: Ed. Seuil, coll. Poétique, 2002.

²⁹ Antoine Compagnon (2007). *Demonul teoriei*. Cluj-Napoca: Editura Echinoc, 2007; *Théorie de la littérature: la notion de genre*. <http://www.fabula.org/compagnon/genre.php>, accesat în 02 februarie 2019.

³⁰ Alastair Fowler (1982). *Kinds of Literature. An Introduction to the Theory of Genres and Modes*. Cambridge MA, Harvard: University Press, 1982.

³¹ David Lodge (1990). *After Bakhtin: Essays on Fiction and Criticism*. New York: Routledge, 1990.

³² Alastair Fowler, (1989): 'Genre'. In Erik Barnouw (Ed.). *International Encyclopedia of Communications*, Vol. 2. New York: Oxford University Press, 1989, p. 215-217

pentru publicul destinat. Din perspectiva unor abordări analitice, inițiate de filosofi „Școlii de la Oxford”, genurile oferă, în primul rând, „cadrele” în care sunt elaborate textele și „limitele” în care acestea pot fi interpretate³³, scrierile memorialistice fiind amprentate de varii aspecte ale „relațiilor intersubiective”.

Din punct de vedere semiotic, un „gen” ca memorialistica poate fi apreciat drept „cod comun” al producătorilor și interpreților categoriei de texte subiective incluse în el: memorii, jurnale, epistolare etc.

În ceea ce privește relația textelor cu „referenții generici”, Jean-Marie Schaeffer³⁴ evidențiază „prescripțiile explicite”, „normele de reglare” în funcție de care o „operă individuală aplică (sau violează) un anumit număr de reguli normative (formale și/sau semantice)” a căror existență ține de „instituția literară”³⁵. Astfel, nerespectarea unor „norme de reglare”, în cadrul literaturii memorialistice, nu distruge inteligibilitatea memoriilor sau amintirilor, după cum bazarea pe „relațiile de modelare”, de filiație generică „hipertextuală”, în varianta lui G. Genette³⁶, nu afectează „convențiile tradiționale”, de ordin tematic, în primul rând. Jean-Marie Schaeffer pledează pentru menținerea unei „diferențe fundamentale” între „clasele de asemănare nemotivate cauzal”, pe de o parte și „regulile constitutive”, „normele de reglare” și „convențiile tradiționale”, pe de alta. Reținem că, în cazul scrierilor memorialistice, atunci când avem în vedere regulile, protocoalele narative, normele pe care autorul le-a „utilizat, respectat sau încălcat” ajungem la ceea ce J.-M. Schaeffer considera „genericitatea auctorială”, în vreme ce recurgerea la „clasificări retrospective”, bazate pe „asemănări nedeterminate cauzal”, trimite la „genericitatea lectorială”. Distincția semantată de J.-M. Schaeffer sugerează că „dualitatea generică”, avută în vedere de Gh. Manolache, atunci când se raporta la „instabilitatea identității generice”, readuce în discuție „problematika” lecturii și a creației literare în funcție de care memorialele pot fi „decontextualizate” și „recontextualizate”. În lumina opțiunii transliterare, distincțiile generice se cer a fi asumate drept „categorii de lectură” aflate într-o dinamică perpetuă, „de-” și restructurând canonul literar.

În cazul „hibridării generice”, pe care o avem în vedere în cazul coordonatei „para-” și transliterare a scrierilor memorialistice de exil, putem lua în calcul o parte din considerațiile lui G. Genette cu privire la, manipularea globală a genului inițial, pe care aceste „forme simple” -cu un „statut causal

³³ F. Recanati (1979). *La Transparence et l'enonciation*. Paris: Editions du Seuil, 1979.

³⁴ Oswald Ducrot, Jean- Marie Schaeffer (1972, 1995). *Noul dictionar enciclopedic al științelor limbajului*. București: Editura Babel, 1995, p.403-411 („Conceptele particulare: genurile literare” J.-M.Sch.)

³⁵ *Idem*, p.408.

³⁶ Gérard Genette (1982). *Palimpsestes: la littérature au second degré*. Paris: Éditions du Seuil, 1982, p.137.

nedeterminat”- îl „transformă” prin amestecul trăsăturilor, conferind prevalență celor non-pertinente, specifice altor genuri sau altor registre expresive. Pe această coordonată, Lăcrămioara Petrescu readuce în discuție inventarierea cazurilor de transcendență generică (operate de G. Genette în *Palimpsestes. La littérature au second degré*) menționând că, odată operate, transformările fixează un „hibrid stabil”, pe care-l putem considera un „intergen coerent”³⁷, grație căruia memoriile, jurnalele, epistolarele sunt văzute nu atât ca formă, cât mai curând ca un câmp dinamic de posibilități paraliterare și de transcendere. Evident, nu este exclusă nici probabilitatea ca memorialistica de exil să fie blocată în sfera literaturii subiective pe considerent că memoriile, jurnalele, avute în vedere, aparțin unor scriitori care le-au proiectat, finalizat și lansat pentru „piața literară” inducând, indirect, un regim de lectură cu mai multe trape. Memoriile, jurnalele intime, autobiografiile, epistolariile ar face „un fel de concurență neloială literaturii adevărate”, remarcă Adrian Marino³⁸.

Suntem predispuși să „luăm evenimentele narate (ficționale sau non-ficționale) ca și cum naratorul ar depune mărturie despre ele”³⁹, așa că există posibilitatea de a judeca evenimentele narate în paginile memorialisticii de exil, în funcție de gradul de „credibilitate” pe care o acordăm „naratorului-martor”, recte: scriitorului destărat.

Este în joc o „credibilitate stabilită pe parcursul relatării înseși (în funcție de pluzibilitate și consecvență internă”) pe considerentul că „orice verificare din afară ar fi nu doar imposibilă, ci și irelevantă, date fiind regulile tacite ale jocului narativ-ficțional”⁴⁰ la care ne-am angajat. Memorialistica de exil confirmă alegația lui Matei Călinescu referitoare la faptul că, ficționalul și non-ficționalul se suprapun în „als ob”-ul înțelegerii imaginative” ce reclamă, „în varii proporții și combinații, ficționalizarea non-ficționalului și *real*-izarea (mentală) a ficționalului”.⁴¹ Prin urmare, alături de tentativele de „canonizare” literară a memorialisticii realizate de scriitorii români emigrați în Spania, Franța, Italia, Portugalia ș.a., prin încadrarea, în „mecanisme de generare a expresivității”, a unor forme neomologate încă estetic (jurnale, memorii, epistolare), grație recursului la o (re)lectură literară, dirijată cu prioritate spre text și doar în subsidiar spre context, se poate discuta deschis despre șansa mizelor de abordare transliterară.

Considerăm că, printr-un demers alternativ la opțiunea hegemonică a esteto-centrismului axiologic și al criticii autolegitimatoare, de tipul celui inițiat

³⁷ Lăcrămioara Petrescu, *op. cit.*, p.118.

³⁸ Adrian Marino (1998), *op. cit.*, p. 194

³⁹ Matei Călinescu (1993). *A citi, a reciti. Către o petică a (re)lecturii*. Iași: Editura Polirom, 2003 (I), 2007(III, cap. 12, „Ficționalitatea și realitatea”), p.196-199.

⁴⁰ *Idem*, p.198.

⁴¹ Matei Călinescu (2007), *op. cit.*, p.199.

recent de Mircea Martin, Christian Moraru și Andrei Terian⁴² se pot reactiva protocoale de lectură transauctoriale, transnaționale, transestetice, paraliterare și transgenerice ghidate după „regula lui trans-” care indică ceea ce se află în același timp *între* genurile ficțiunii și non-ficțiunii (intergeneric), ceea ce le transcende savura narativă de *dincolo de* granițele canonice ale literaturii și/sau se plasează *alături*, în marginea „rigorilor literare”. Prin urmare, o „altă literatură”.

Bibliografie:

- Barnouw , Erik (Ed.). *International Encyclopedia of Communications*, Vol. 2. New York: Oxford University Press, 1989. (Alastair Fowler, 'Genre').
- Bergson, Henri. *Materie și memorie*. Iași: Editura Polirom, 1996.
- Călinescu, Matei. *A citi, a reciti. Către o petică a (re)lecturii*. Iași: Editura Polirom, 2003 (I), 2007(III, cap. 12, „Ficționalitatea și realitatea”),
- Comloșan, Doina. *Teoria textului literar*. Timișoara: Editura Universității de Vest, 2003.
- Cornea, Paul. *Introducere în teoria literaturii*. București: Editura Merediane, 1988.
- Cornea, Paul. *Introducere în teoria lecturii*. Iași: Editura Polirom, Ediția a II-a, 1998,.
- Cornea, Paul. *Interpretare și raționalitate*. Iași: Editura Polirom, 2006.
- Cornea, Paul. *Delimitări și ipostaze. Comunicări și eseuri de teorie literară și studii Culturale*. Iași: Editura Polirom, 2008.
- Corti, Maria. *Principiile comunicării literare*. București: Editura Univers, 1981.
- Crăciun, Gheorghe. *Introducere în teoria literaturii*. Chișinău: Editura Cartier, 2003.
- Crăciunescu, Pompiliu. *Vintilă Horia - Translittérature et Réalité*. Veauche : Ed. L’Homme Indivis, 2008.
- Crăciunescu, Pompiliu. *Vintilă Horia - Transliteratură și Realitate*. București: Editura Curtea Veche, 2011.
- Crăciunescu, Pompiliu. *Strategiile fractale*. Ediție revăzută și extinsă. Iași: Editura Junimea, 2019.
- Doležel, Lubomír., *Poetica occidentală. Tradiție și progres*. București: Editura Univers, 1998.
- Ducrot, Oswald; Schaeffer, Jean-Marie *Noul dicționar enciclopedic al științelor Limbajului*. București: Editura Babel, 1996.
- Ducrot, Oswald – Todorov, Tzvetan *Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*. („Histoire de la littérature” (T. T.,p. 188-193); „Genres littéraires” (T. T., 193-202). Paris: Éditions du Seuil, 1972
- Duda, Gabriela. *Introducere în teoria literaturii* (Ediția a II-a).București: Editura All, 2006.
- Dumitru, Teodora. *SINDROMUL EVOLUȚIONIST. Teoria genurilor, tradiția gândirii categoriale și conceptul de evoluție a literaturii în critica și istoria literară românească din prima jumătate a secolului al XX-lea*. București: Editura Muzeul Literaturii Române, 2013 .
- Eagleton, Terry. *Teoria literară – o introducere*. Iași: Editura Polirom, 2008.
- Evans, Gareth. *The Varieties of Reference*. Oxford: Oxford University Press, 1982.
- Fotache, Oana; Băicoianu, Anca. *Teoria literaturii. Orientări în teoria și critica literară contemporană*. București: Editura Universității, 2005.

⁴² (eds) Mircea Martin, Christian Moraru, Andrei Terian (2018). *Romanian Literature as World Literature*. New York: Bloomsbury Academic, 2018.

Fowler, Alastair. *Kinds of Literature. An Introduction to the Theory of Genres and Modes*. Cambridge MA, Harvard: University Press, 1982.

Freud, Sigmund. *Psihopatologia vieții cotidiene*. București: Editura Trei, București, 2010.

Genette, Gérard. *Palimpsestes: la littérature au second degré*. Paris: Éditions du Seuil, 1982.

Genette, Gérard. *Des oeuvres et des genres, Figures V*. Paris: Ed. Seuil, coll. Poétique, 2002.

Genette, Gérard. *Introduce în arhitect. Ficțiune și dicțiune*. București: Editura Univers, 1994.

Genette, Gérard. *Palimpsestes: la littérature au second degré*. Paris: Éditions du Seuil, 1982.

Holban, Ioan. *Literatura subiectivă*. București: Editura Minerva, 1989.

Holban, Ioan. *Literatura română subiectivă de la origini pînă la 1990*. Iași: TipoMoldova 2007.

Iosifescu, Silvan. *Literatura de frontieră*. București: Editura: Enciclopedică Română, ediția II-a revăzută, 1971.

Iser, Wolfgang. *Actul lecturii. O teorie a efectului estetic, traducere*. Pitești: Editura Paralela 45, 2006.

Jakobson Roman. *Essais de linguistique générale*. (Traduit et préface par Nicolas Ruwet) Paris : Minuit, 1963.

Jauss, H. R. *Experiență estetică și hermeneutică literară*. București: Editura Univers 1983

Kayser, Wolfgang. *Opera literară*. București: Editura Univers, 1979.

Lejeune, Phillipe. *Pactul autobiografic*. București: Editura Univers, 2000.

Lintvelt, Jaap. *Încercare de tipologie narativă. Punctul de vedere. Teorie și Analiză*. București: Editura Univers, 1994.

Lodge, David. *After Bakhtin: Essays on Fiction and Criticism*. New York: Routledge, 1990.

Lovinescu, Monica . *Etica neuitării. Eseuri politico-istorice*. București: Editura Humanitas, 2008.

Lupasco, Stéphane. *Logica dinamică a contradictoriului*. București: Editura Politică, 1982.

Lupașcu, Ștefan. *Principiul antagonismului și logica energiei*. Iași: Editura „Ștefan Lupașcu”, 2000.

Maftai, Mara Magda. *Cioran și utopia «tinerei generații»*. București: Editura Contemporanul, 2011

Manolache, Gheorghe. *Regula lui doi (registre duale în dezvoltarea postmodernismului românesc)*. Sibiu: Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, 2004.

Manolache, Gheorghe. *Degradarea lui Proteu (Experiențe postmoderne în proza românească a anilor '80)*. Sibiu: Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, 2004.

Manolache, Gheorghe. *Literatura de grad secund*. Sibiu: Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, 2005.

Manolescu, Ion. *Literatura memorialistică*. București: Editura Humanitas, 1996.

Marino, Adrian. *Dicționar de idei literare* (vol. I, A-G). București: Editura Eminescu, 1973.

Marino, Adrian. *Hermeneutica ideii de literatură*. Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1987.

Marino, Adrian. *Biografia ideii de literatură*. Vol. 5 Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1998.

Martin, Mircea; Moraru, Christian; Terian, Andrei (eds). *Romanian Literature as World Literature*. New York: Bloomsbury Academic, 2018.

Mironescu, Andreea. „Extinderea domeniului literaturii. Integrarea formelor hibride în istoria literară românească”. În „Philologica Jassyensia”, an XIV, nr.2 (28), 2018.

Munteanu, Romul. *Metamorfozele criticii europene*. București: Editura Univers 1988.

Martin, Mircea (coord.). *Explorări în trecutul și în prezentul teoriei literare românești*. București: Editura ART, 2006

Nicolescu, Basarab. *Transdisciplinaritatea. Manifest*. Iași: Editura Polirom, 1999.

Nicolescu, Basarab. „Terțul ascuns – considerații metodologice”. În „Convorbiri Literare”, iulie, 2016, p. 32-37.

Oancea, Ileana. *Despre noosferă. O construcție a memoriei*. Timișoara: Editura Excelsior Art, 2005.

- Panaiteescu, Val. (ed.). *Terminologie poetică și retorică*. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 1994.
- Pavel, Toma. *Lumi ficționale*. București: Editura Minerva, 1992.
- Petrescu, Lăcrămioara. „Interferențe generice”. În „Philologica Jassyensia”, An II, Nr. 2, 2006.
- Recanati, F. *La Transparence et l'enonciation*. Paris: Editions du Seuil, 1979.
- Ricoeur, Paul. *Memoria, istoria, uitarea*. Timișoara: Editura Amarcord, 2001.
- Săftoiu, Răzvan. *Discursul fatic. Un ritual interacțional*. București: Editura Universității din București, 2009.
- Săndulescu, Al. *Memorialiști români*. (ed. a II-a, revăzută și adăugită). București: Editura Universal Dalsi, 2003.
- Săndulescu, Al. *Întoarcere în timp: memorialiști români*. București: Editura Muzeul Național al Literaturii Române, 2008.
- Schaeffer, Jean-Marie. *Qu'est-ce qu'un genre littéraire ?*. Paris: Edition du Seuil, 1989.
- Schmitt, Oliver Jens. *Corneliu Zelea Codreanu. Ascensiunea și caderea „Capitanului”*. București: Editura Humanitas, 2017.
- Simion Eugen. *Ficțiunea jurnalului intim* (Vol I-III). București: Editura Tracus Arte, 2018.
- Simion, Eugen. *Genurile bigraficului*. București: Editura Univers Enciclopedic, 2002.
- Simion, Eugen. *Timpul trăirii, timpul mărturisirii... Jurnal parizian*. București: Editura Cartea Românească, 1977.
- Teilhard de Chardin, Pierre. *Fenomenul uman*. Oradea: Editura AION, 1997.
- Todorov, Tzvetan. *La Conquête de l'Amérique/Cucerirea Americii: Problema Celuilalt*. Iași: Institutul European, 1994.
- Todorov, Tzvetan. *Introducere în literatura fantastică*. București: Editura Univers, 1973.
- Todorov, Tzvetan. *Nous et les Autres/Noi și ceilalți*. Iași: Institutul European, 1999.
- Todorov, Tzvetan. *L'Homme dépaycé/ Omul de rădăcinat*. Iași: Institutul European, 1999.
- Todorov, Tzvetan. *Face À l'extrême/ Confruntarea cu extrema. victime și torționari în secolul XX*. București: Editura Humanitas, 1996.
- Todorov, Tzvetan. *Mémoire du mal, tentation du bien. Enquête sur le siècle/ Memoria răului, ispita binelui. O analiză a secolului*. București: Editura Curtea Veche, 2002.
- Todorov, Tzvetan. *Poetica. Gramatica Decameronului*. București: Editura Univers, 1975.
- Tomașevski, Boris. *Teoria literaturii. Poetica*. București: Editura Univers, 1973.
- Tucan, Dumitru. *Introducere în studiile literare*. Iași: Editura Institutul European, 2007.
- Zlate, Mielu. *Fundamentele psihologiei*. București: Editura Universitară, 2006.
- Webologie:
- Compagnon, Antoine. *Théorie de la littérature: la notion de genre*. <http://www.fabula.org/compagnon/genre.php>, accesat în 02 februarie 2019, ora 14, 23 AM.
- Schmitt, Oliver Jens (2019). „Interviu cu istoricul Oliver Jens Schmitt despre continuitatea ideilor legionare în naționalismul comunist și fracționalismul din sânul mișcării”. În *contributors ro.*, 11 decembrie, 2017; identificat: <http://www.contributors.ro/cultura/interviu-cu-istoricul-oliver-jens-schmitt-despre-continuitatea-ideilor-legionare-in-na%C8%9Bionalismul-comunist/>, accesat la 15 februarie 2019, Ora 11, 27 AM.
- Tismăneanu, Vladimir (2011). „Frații gemeni: Despre fascism și comunism”. În *contributors ro.*, 19 ianuarie, 2011; identificat: <http://www.contributors.ro/dezbatare/fratii-gemeni-despre-fascism-si-comunism/>, accesat la 15 februarie 2019, Ora 11, 45 AM.